

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ІНФОРМАТИКИ І ПРАВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ**

ДОРОНІН Іван Михайлович

УДК 342.3+321.01:351(477)

**НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В ІНФОРМАЦІЙНУ ЕПОХУ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень
(081 – Право)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Науково-дослідному інституті інформатики і права Національної академії правових наук України.

Науковий консультант – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України
ПИЛИПЧУК Володимир Григорович,
Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, директор.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений юрист України
ЯРМИШ Олександр Назарович,
Інститут законодавства Верховної Ради України, головний науковий співробітник;

доктор юридичних наук, професор, заслужений економіст України
ЛОЩИХІН Олександр Миколайович,
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», професор кафедри теорії держави і права та конституційного права;

доктор юридичних наук, доцент, член-кореспондент НАПрН України
ЛУК'ЯНОВ Дмитро Васильович,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, завідувач кафедри міжнародного приватного права та порівняльного правознавства.

Захист відбудеться 29 вересня 2020 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.501.01 у Науково-дослідному інституті інформатики і права Національної академії правових наук України за адресою: 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2.

З дисертацією можна ознайомитися у Науково-дослідному інституті інформатики і права Національної академії правових наук України за адресою: 01032, м. Київ, вул. Саксаганського, 110-В.

Автореферат розіслано 27 серпня 2020 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

М. В. Беланюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. З часу проголошення незалежності України питання забезпечення її безпеки завжди відігравало важливу роль у діяльності всіх органів держави. Спрямованість на захист й охорону української державності було визначено ще Декларацією про державний суверенітет від 16 липня 1990 року. Згодом зазначені положення було розвинуто в Конституції України. Зокрема, це стосується віднесення захисту суверенітету й територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки до найважливіших функцій держави. Концепція національної безпеки, що спочатку розглядалась як політична доктрина в Україні, надалі була реалізована внаслідок визначення відповідної сфери державної діяльності. Подальший розвиток спеціального законодавства у цій сфері відбувався переважно шляхом правової та організаційної регламентації діяльності відповідних органів держави. Систему забезпечення національної безпеки було сформовано з прийняттям Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року.

Згодом в Україні відбувалася доволі часта зміна зовнішньополітичних орієнтирів у контексті інтеграції у європейські та євроатлантичні структури. Загалом це негативно впливало на організацію системи забезпечення національної безпеки України та її здатність ефективно протидіяти загрозам. Агресія проти нашої держави і прояви сепаратизму в окремих її регіонах зумовили перевірку системи національної безпеки на міцність. Така ситуація обумовила, з одного боку, необхідність вжиття рішучих заходів щодо відсічі агресії, з іншого – продемонструвала неготовність вітчизняної правової системи до дії в екстремальних умовах. Численні недоліки законодавства зумовили екстраординарний характер реагування, що призвело до виникнення ускладнених законодавчих конструкцій, частина з яких, з огляду на низку причин, відразу виявила власну нежиттєздатність, інші натомість значно ускладнили стан правового регулювання суспільних відносин.

Проголошення й конституційне закріплення у 2019 році стратегічного курсу держави на європейську та євроатлантичну інтеграцію зумовили необхідність адаптації вітчизняного законодавства до правових систем і стандартів у сфері безпеки та оборони країн-членів ЄС і НАТО.

Розвиток національного законодавства у цій сфері відбувається в умовах становлення й розвитку інформаційного суспільства, цифрової трансформації, поширення інформаційних технологій, продуктів і послуг, формування глобального й національного інформаційного простору, нових викликів і загроз національній безпеці в інформаційній сфері та інших процесів, які низка експертів і вчених охоплюють терміном «інформаційна епоха».

Виокремлення інформаційної епохи запропоновано представниками суспільних наук в умовах кризи підходів до періодизації історичного процесу та зміни суспільно-економічних формацій для характеристики певного етапу

розвитку людства. Зазначений етап, що зумовлений розповсюдженням та використанням інформаційних технологій, здатних впливати на характер та сутність суспільних відносин, трансформує їх. А це, натомість, суттєво позначається на системі забезпечення національної безпеки, зумовлює перегляд викликів і загроз та основ державної політики у цій сфері, завдань, функцій та повноважень сил безпеки й оборони України.

Загалом категорія «національна безпека» сприймалася як феномен, який досліджують різні галузі науки – філософія, соціологія, політологія, право та інші.

Прикладний аспект державного управління у цій сфері є предметом відповідних напрацювань учених із державного управління, а проблем військового управління – з військових наук. Цій проблематиці присвятили свої праці, зокрема, такі вітчизняні та зарубіжні науковці: В. А. Ананьїн, Л. М. Артюшин, А. Л. Баланда, О. Ф. Белов, В. І. Білошицький, Р. Броуз, О. С. Власюк, А. В. Возженніков, С. О. Воронцов, В. П. Горбулін, І. В. Гурлев, М. Ю. Дундуков, Д. В. Євєнко, А. Б. Качинський, Г. Ф. Костенко, В. В. Крутов, В. М. Кудрявцев, Д. В. Кузнецов, М. Леффлер, Е. М. Лисицин, О. В. Литвиненко, Дж. Малфорд, В. Л. Манілов, Є. М. Мануйлов, В. М. Мірошніченко, О. Ю. Панфілов, В. Г. Пилипчук, Д. В. Пожарський, М. Сейджман, В. С. Сідак, Г. П. Ситник, Є. Д. Скулиш, О. І. Смирнов, А. Уїлз, Ф. Флурі, В. М. Фурашев, Ф. Хоффман, Ф. Шреєр, О. Н. Ярмиш, В. А. Ященко та інші.

Філософське й загальнотеоретичне підґрунтя наукових досліджень з питань національної безпеки становлять праці: Дж. Агамбена, Дж. Арквіллі, У. Бека, М. П. Ващекіна, О. Ш. Вікторова, Е. Гідденса, В. М. Глушкова, Т. Гоббса, Л. Ю. Грініна, Д. Гьофе, О. Г. Данильяна, О. П. Дзьобаня, Д. В. Дубова, І. М. Дьяконова, Ш. Едвардса, Г. Єллінека, М. Заніні, Ш. Зубофф, В. В. Іванова, Р. фон Ієринга, Л. І. Каска, М. Кастельса, Р. Коллінза, В. В. Копейчикова, М. ван Кревельда, Т. Кузьо, Ф. Лапорти, К. Леві-Строса, О. Е. Лейста, Д. В. Лук'янова, Н. Лумана, М. Маклюєна, В. А. Мандрагелі, М. М. Марченка, Дж. Мілля, Ш. Монтеск'є, А. Наполітано, Л. Р. Наливайко, Н. Р. Нижник, Ю. М. Оборотова, О. В. Петришина, Р. Ронфельдта, Е. Сміта, Е. В. Талапіної, А. Д. Урсула, Ф. Фукуями, С. Хантінгтона, М. Хогана, Ю. С. Шемшученка, К. Шмітта та інших.

У правовій науці питання забезпечення національної безпеки доцільно передусім розглядати в контексті теорії функцій держави. Зокрема, в умовах розбудови інформаційного суспільства сама держава як соціальний інститут, зазнає кардинальних змін. Загалом суспільні трансформації кінця ХХ – початку ХХІ століть зумовили виникнення плюралізму концепцій щодо розуміння поняття держави, її механізму та функцій. У контексті зазначеного, проблему забезпечення національної безпеки доречно розглядати крізь призму відповідної функції держави, що відображає сутність та передумову існування самої держави. Крім цього, проблематика національної безпеки розглядається і з позицій спеціального законодавства, що регулює окремі напрями державної політики.

Зазначені аспекти ґрунтовно досліджували у своїх працях такі вчені, як: М. І. Абдуллаєв, В. Б. Авер'янов, О. Г. Александров, В. О. Антонов, І. В. Арістова, Ю. В. Байдін, М. І. Байтін, Р. Ф. Баранецький, О. А. Баранов, В. В. Белєвцева, Ю. М. Беляєва, К. І. Беляков, Ю. П. Битяк, П. П. Богуцький, І. І. Бодрова, О. О. Бригінець, В. М. Брижко, М. П. Вітрук, О. О. Вовк, Ф. С. Галенпольський, І. М. Глебов, О. П. Глебов, С. Г. Гордієнко, О. О. Джураєва, М. В. Дзевелюк, О. Д. Довгань, Т. М. Єфремова, Л. І. Загайнов, О. В. Зайчук, О. О. Золотар, Р. А. Калюжний, В. С. Картавцев, Н. В. Коваль, О. В. Копан, І. Ф. Корж, І. М. Коропатнік, О. Д. Крупчан, С. О. Кузніченко, О. В. Лемак, В. А. Ліпкан, О. М. Лошихін, В. Я. Настюк, Г. В. Новицький, В. С. Овчинський, І. М. Петрів, І. М. Піскотін, Г. О. Пономаренко, Л. В. Радовецька, С. Г. Серьогіна, О. О. Тихомиров, Т. Ю. Ткачук, С. М. Туманов, О. В. Українчук, В. Л. Федоренко, М. Г. Хаустова, О. В. Чуваков, С. В. Чумаченко, Т. М. Шмідт та інші.

Однак, незважаючи на теоретичну і практичну значущість наукового доробку цих та багатьох інших учених, комплексної наукової розробки теоретико-правових основ національної безпеки України в інформаційну епоху здійснено не було.

Зміна характеру суспільних відносин в інформаційну епоху зумовлює зміни у сутності відповідних регуляторів цих відносин, зокрема, права. Цей чинник, впливаючи на характер загроз у сфері національної безпеки, також зумовлює потребу у належній організації протидії таким загрозам на рівні держави.

Цим і обумовлена необхідність розв'язання науково-теоретичної проблеми вироблення концептуального підходу до правового регулювання суспільних відносин у сфері національної безпеки в інформаційну епоху, що актуалізує подальше опрацювання теоретичних основ національної безпеки та її правового забезпечення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано згідно зі Стратегією розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затвердженою постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.; у рамках планових науково-дослідних робіт Науково-дослідного інституту інформатики і права Національної академії правових наук України за темами «Теоретичні та інформаційно-правові засади забезпечення національної безпеки в умовах євроінтеграції України» (номер державної реєстрації: 0117U007744), «Теоретичні та організаційно-правові основи забезпечення кібербезпеки в Україні» (номер державної реєстрації: 0116U007745).

Мета та завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у формуванні теоретико-правових основ національної безпеки України, визначенні закономірностей її розвитку в інформаційну епоху та підготовці пропозицій щодо шляхів вирішення актуальних проблем і розвитку національного законодавства у цій сфері.

Для реалізації зазначеної мети, необхідно виконати такі завдання:

- вивчити загальні підходи до розуміння національної безпеки, виокремити особливості розгляду цієї проблематики у гуманітарних науках;
- з'ясувати передумови виникнення та концептуалізації національної безпеки в умовах здобуття Україною незалежності;
- проаналізувати та уточнити розуміння сфери національної безпеки та її забезпечення як функції держави, роль та місце серед інших функцій;
- визначити співвідношення національної безпеки з іншими напрямками безпеки в контексті функцій держави;
- ґрунтуючись на концепції виокремлення поняття «інформаційна епоха», що вживається в сучасних соціальних науках для характеристики певного етапу розвитку людства, дослідити трансформацію загроз і напрямів державної політики у сфері національної безпеки на цьому етапі;
- здійснити хронологічний огляд вітчизняного законодавства у сфері національної безпеки;
- висвітлити погляди та пропозиції стосовно забезпечення національної безпеки як діяльності держави та її органів;
- проаналізувати правовий статус та особливості здійснення повноважень державних органів у сфері національної безпеки;
- визначити можливі правові проблеми використання інформації при здійсненні цивільного контролю у сфері національної безпеки та оборони, зокрема щодо комунікацій та звітування перед суспільством;
- виокремити особливості змісту відносин у сфері національної безпеки, що підлягають правовому регулюванню в контексті виокремлення права національної безпеки та формування його системи;
- з'ясувати вплив чинника надзвичайності на стан правового регулювання у сфері національної безпеки;
- дослідити зміни у сутності правового регулювання, що зумовлені особливостями впливу явищ, притаманних інформаційній епосі;
- запропонувати напрями вдосконалення правового регулювання відносин у сфері національної безпеки в сучасних умовах з урахуванням наявних суспільних трансформацій.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері національної безпеки.

Предмет дослідження – теоретико-правові основи національної безпеки України в інформаційну епоху.

Гіпотеза дослідження базується на припущенні, що концепт «національна безпека» в юридичній науці та правовій реальності, становлення й розвиток якого обумовлені нагальними суспільно-політичними проблемами кінця ХХ – початку ХХ століть з їхньою актуалізацією в умовах інформаційної епохи, суттєво впливає на розвиток права, передусім у контексті реалізації відповідних функцій держави, що мають зумовлюватися потребами забезпечення безпеки.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження слугували філософські (діалектичний, метафізичний), загальнотеоретичні

(гносеологічний, структурно-функційний), спеціальні (порівняльно-правовий, формально-логічний) та міжгалузеві методи наукового пізнання (історичний, аналітичний), ґрунтуючись на системному підході. За допомогою філософських методів з'ясовано сутність концепту «національна безпека», передумови до формування відповідного поняття, вплив зазначеного концепту на право, законодавство й державне управління, визначено взаємозв'язки функцій держави та значення сутності безпеки в розумінні функцій (підрозділи 1.1, 1.3), досліджено еволюцію підходів до розуміння національної безпеки у суспільних відносинах, державній політиці та суспільних науках (підрозділ 1.1). За допомогою *гносеологічного методу* дослідження з'ясовано сутність понять «національна безпека», «забезпечення національної безпеки» та інших, що характеризують напрями безпеки (економічна, інформаційна, державна тощо) у співвідношенні з функціями держави (підрозділи 1.2, 4.3). *Структурно-функційний метод* застосовано при дослідженні сутності держави та державної політики із забезпечення національної безпеки (підрозділ 1.3). *Історичний метод* дав змогу визначити етапи формування та розвитку вітчизняного законодавства у сфері національної безпеки й оборони, становлення, розвитку та реформування окремих державних органів, що беруть участь у реалізації державної політики у цій сфері (підрозділи 1.1, 1.4, 2.1). Використання *порівняльно-правового методу* зумовлювало дослідження законодавства інших держав у сфері національної безпеки, а також концептуалізацію особливого права, що формуватиметься в інформаційну епоху (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1). *Формально-логічний метод* було застосовано для з'ясування сутності понять, формулювання дефініцій та здійснення класифікації функцій держави (підрозділ 1.3). *Аналітичний метод* у поєднанні з *моделюванням* та *системним підходом* використано при розгляді моделей державного управління у сфері національної безпеки та демократичного цивільного контролю над військовою організацією держави (підрозділи 3.2–3.4). Комплексне застосування наведених вище методів спрямовувалося системним підходом, що надало можливість дослідити проблему в єдності її змісту та форми.

Нормативно-правовою основою дослідження слугували національне законодавство України й зарубіжних країн (країн-членів ЄС і НАТО), а також міжнародно-правові акти. В історичному аспекті було використано нормативно-правові акти державних утворень, що існували на теренах України (Російської імперії, СРСР та УРСР).

Науково-теоретичну основу дисертації становили теоретичні дослідження й розробки вітчизняних та зарубіжних учених із проблем теорії та історії держави і права, теорії національної безпеки та її забезпечення, конституційного, адміністративного, інформаційного, міжнародного права, а також роботи з філософії, історії, соціології, психології, футурології, інформаційних технологій.

Емпіричну основу дослідження склали матеріали нормотворчої діяльності органів державної влади, довідкові видання, статистичні

матеріали, судова практика вітчизняних судів і Європейського суду з прав людини, а також її узагальнення, аналітичні та оглядові матеріали.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертація є першою в Україні науковою працею, в якій у межах теорії держави і права, запропоновано вирішення наукової проблеми, з'ясування феномену національної безпеки та його впливу на державу, визначення і реалізацію її функцій, а також на розвиток права як регулятора суспільних відносин в інформаційну епоху, що сприятиме належній правовій регламентації у сфері національної безпеки України, зокрема:

вперше:

- сформульовано та обґрунтовано теоретичне розуміння змісту функцій держави в аспекті забезпечення безпеки у певній сфері суспільної діяльності;

- розроблено класифікацію функцій держави за критерієм їхнього змісту, що полягає у забезпеченні конкретного виду безпеки у певній сфері діяльності;

- надано авторські визначення понять «інформаційна епоха», «функції держави», «функція забезпечення національної безпеки»;

- введено до наукового обігу та запропоновано визначення поняття «особа, яка створює загрозу національній безпеці»;

- розроблено періодизацію становлення й розвитку законодавства у сфері національної безпеки й оборони України;

- конкретизовано напрям діяльності держави у сфері національної безпеки щодо застосування санкцій, не пов'язаних із вчиненням конкретних правопорушень, та запропоновано напрями для вдосконалення законодавства;

- визначено за необхідне здійснення правового розгляду застосування технологій, які мають характер «емереджентності» (стрибокподібного розвитку);

удосконалено:

- теоретичні підходи щодо сприйняття феномену «національна безпека» у сучасній правовій науці;

- наукові погляди на характер і зміст функцій сучасної держави, зокрема щодо наявності однієї визначальної (генеральної) функції, яка відображає сутність держави як соціального інституту;

- уявлення про зміни парадигми правового регулювання суспільних відносин в інформаційну епоху, які зумовлені соціальними, економічними та політичними чинниками;

- аргументацію щодо існування фактору «надзвичайності» як постійного чинника впливу на законодавство у сфері національної безпеки;

- погляди щодо особливого характеру повноважень Президента України з керівництва діяльністю «інших військових формувань, створених відповідно до законів України»;

– пропозиції щодо шляхів вирішення проблеми демократичного цивільного контролю у сфері національної безпеки й оборони саме в контексті стратегічних комунікацій та налагодження ефективного механізму звітування;

– доктринальні погляди щодо виокремлення права національної безпеки як галузі права, визначення його змісту, системи та окремих правових інститутів, зокрема щодо його розуміння як напряму правової спеціалізації;

– наукові погляди стосовно змін характеру правового регулювання суспільних відносин в інформаційну епоху, що полягає у виникненні технологій, здатних замінити юридичний примус;

дістали подальшого розвитку:

– напрями та визначення змісту поняття «національна безпека» як спільного концепту гуманітарних наук;

– наукові погляди стосовно характеру, особливостей та змісту діяльності з координації та контролю у сфері національної безпеки, визначення системи, завдань, функцій та повноважень відповідних державних органів, виокремлення прогалін у чинному законодавстві;

– рекомендації щодо вдосконалення правового забезпечення процесу стратегічного планування у сфері національної безпеки в сучасних умовах;

– уявлення про зміст демократичного цивільного контролю у сфері національної безпеки України;

– ідеї щодо побудови системи права національної безпеки, враховуючи сформований склад законодавства та відповідну практику його застосування;

– пропозиції щодо вдосконалення системи органів виконавчої влади у сфері національної безпеки й оборони;

– доктринальні ідеї щодо виокремлення та наукового дослідження, окрім традиційного права, й інших видів регуляції суспільних відносин в інформаційну епоху.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані теоретичні висновки і пропозиції були впроваджені та можуть бути використані у:

– *правотворчій діяльності* – при підготовці змін і доповнень до законодавчих та відомчих нормативно-правових актів, що стосуються питань забезпечення національної безпеки (Лист Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України від 03.09.2018 р. № 07/08-355; довідки голови підкомітету з питань державної безпеки Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони від 27.08.2018 р. № № Д-023/473/2 та від 03.07.2019 р. Д-023/537);

– *правозастосовній сфері* – для вдосконалення практики та підвищення ефективності системи забезпечення національної безпеки України;

– *науково-дослідній діяльності* – як основа для подальших теоретичних і практичних розробок ефективної системи забезпечення інформаційної безпеки. Окремі положення дослідження враховано у науково-дослідних

роботах Науково-дослідного інституту інформатики і права НАПрН України (Акт впровадження від 27.05.2020 р.);

– *навчальному процесі* – під час розробки та оновлення навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін (акти впровадження результатів науково-дослідних робіт факультету соціології і права НТУУ «Київський політехнічний інститут імені І. Сікорського» від 03.09.2018 р., Національної академії Служби безпеки України від 23.12.2019 р., кафедри політології та національної безпеки Національного університету «Острозька академія» від 12.12.2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею. Наукова новизна, висновки та рекомендації сформульовані автором самостійно, обґрунтовані на підставі особистих досліджень та міркувань. При використанні наукових праць інших учених, нормативно-правових актів, джерел емпіричної інформації, на них зроблено відповідні посилання.

Апробація результатів дослідження. Положення та висновки дисертаційного дослідження було оприлюднено у вигляді доповідей та виступів на наукових заходах, зокрема: I та II Міжнародних науково-практичних конференціях «Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України» (м. Київ, 24 листопада 2017 р.; 30 листопада 2018 р.); I, II та III Міжнародних науково-практичних конференціях «Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку» (м. Острог, 1 грудня 2017 р.; 7–8 червня 2018 р.; 14 червня 2019 р.); III та IV Міжнародних науково-практичних конференціях «Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті інтеграційних процесів» (м. Запоріжжя, 28 березня 2018 р.; 18 травня 2019 р.); міжнародних науково-практичних конференціях, а саме: «Кібербезпека та інтелектуальна власність: проблеми правового забезпечення» (м. Київ, 21 квітня 2017 р.); «Проблеми адаптації законодавства Молдови та України до законодавства ЄС» (м. Кишинів (Молдова), 23–24 березня 2018 р.); «Юридична практика в країнах ЄС та в Україні на сучасному етапі» (м. Арад (Румунія), 25–26 січня 2019 р.); «Юридична наука нового часу: традиції та вектори розвитку» (м. Одеса, 7 березня 2019 р.); «Система військової юстиції у забезпеченні національної безпеки України» (м. Київ, 29 жовтня 2019 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «ІТ-право: проблеми і перспективи розвитку в Україні» (м. Львів, 17 листопада 2017 р.); IX Міжнародній юридичній конференції «Закарпатські правові читання» (м. Ужгород, 20 квітня 2017 р.); міжнародних конференціях, зокрема: «Дванадцяті юридичні читання. Держава у суспільно-політичних процесах: виклики і загрози» (м. Київ, 26 травня 2017 р.); «Тринадцяті юридичні читання» (м. Київ, 24–25 травня 2018 р.); «Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек» (м. Київ, 3–5 жовтня 2017 р.); «Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення» (м. Дніпро, 28–29 березня 2019 р.); I, II та III науково-практичних конференціях «Інтернет

речей: проблеми правового регулювання та впровадження» (м. Київ, 24 жовтня 2017 р.; 29 листопада 2018 р.; 21 листопада 2019 р.); VIII, IX та X науково-практичних конференціях «Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави» (м. Київ, 24 травня 2017 р.; 30 березня 2018 р.; 4 квітня 2019 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні» (м. Херсон, 5–6 жовтня 2018 р.); науково-практичних конференціях: «Розвиток національної системи нормативно-правової інформації: комунікаційний та правовий аспекти» (м. Київ, 26 травня 2017 р.); «Теоретико-правові основи формування і розвитку інформаційного суспільства» (м. Київ, 29 листопада 2017 р.); «Права, свободи і безпека людини в інформаційній сфері» (м. Київ, 10 травня 2018 р.); «Інформаційне право: сучасні виклики і напрями розвитку» (м. Київ, 18 жовтня 2018 р.); круглих столах «Забезпечення Службою безпеки України інформаційної та кібернетичної безпеки в контексті імплементації Закону України «Про національну безпеку України» (м. Київ, 23 листопада 2018 р.); «Право національної безпеки та військове право: історія, сучасність, перспективи» (м. Київ, 28 березня 2019 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації висвітлено у 58 наукових працях, зокрема в 1 індивідуальній монографії, 2 колективних монографіях (загалом – 3 розділи), 24 статтях, що опубліковані у фахових виданнях України, наукових періодичних виданнях інших держав і наукових періодичних вітчизняних виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз даних (зокрема 4 – у наукових періодичних виданнях інших держав), 31 тезах доповідей на конференціях та круглих столах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, логічно об'єднаних у 14 підрозділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 539 сторінок, з них основного тексту – 402 сторінки. Список використаних джерел налічує 945 найменувань і займає 122 сторінки. Додатки розміщено на 15 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи; висвітлено зв'язок із науковими програмами, планами, темами; проаналізовано загальний стан наукової розробленості теми; окреслено мету та завдання дослідження; сформульовано об'єкт і предмет, основні методи, наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, а також наведено відомості про їх апробацію, публікацію, структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Теоретичні основи національної безпеки та їхній розвиток в інформаційну епоху» складається з чотирьох підрозділів.

Підрозділ 1.1 «Гене́за поняття «національна безпека» в науці» присвячений аналізу виникнення та еволюції зазначеного поняття. Зокрема, запропоновано розглядати національну безпеку на рівні концепту, що є

характерним для певного етапу розвитку людства. З'ясовано, що розуміння поняття «національна безпека», яке ґрунтується на сприйнятті власне безпеки, зумовлено станом розвитку суспільства. В умовах первісного суспільства може йтися лише про психологічне сприйняття власної безпеки/небезпеки конкретною людиною та її близьких із відповідними світоглядними уявленнями. З часом, при виникненні міфології та розвитку первісних форм релігії, забезпечення безпеки покладалося передусім на зовнішні надприродні сили. За таких умов були започатковані та набули розвитку своєрідні ритуали забезпечення безпеки, що становили певну складну систему, а у майбутньому виступали невід'ємним атрибутом влади, надаючи їй сакральності. Окремі прояви ритуалів зберігаються донині у багатьох сферах життєдіяльності людини у різних формах і є аргументацією доцільності їхнього збереження.

Визначення початку формування та етапів розвитку проблеми безпеки в історичній перспективі ускладнено труднощами у розумінні сутності держави як суспільного інституту. У вітчизняній правовій науці тривалий час становлення та розвиток держави розглядалось у рамках марксистсько-ленінської парадигми. Самобутність форм суспільного ладу в різні часи та на різних територіях не дає змоги чітко виокремити певну суспільну організацію саме як державу. Численні приклади містяться в роботах дослідників, що вивчали історію державних та подібних утворень, які не збереглися або створювалися кочовими суспільствами. Прийнятною є концепція М. ван Кревельда, що держава повинна сприйматись як феномен, лише тоді, коли вона відокремлюється від своїх членів, маючи права юридичної особи. Оскільки держава виокремлюється і від її глави (одноосібного або колективного), власне зародження держави за таких умов для Європи починається з XIV століття.

Поняття «національна безпека» виникло в американському політичному дискурсі, але спочатку воно сприймалося лише як публіцистичний зворот. Серцевиною національної безпеки слугує її розуміння як засобу захисту та просування національних інтересів, що загалом відображають фундаментальні цінності та прагнення суспільства. За таких умов визначена мета забезпечувала організацію відповідної системи у механізмі державного управління.

У колишньому СРСР поняття «національна безпека» не розглядалося взагалі, а відповідні концептуальні напрацювання, зроблені наприкінці 1980-х рр., стосувалися передусім удосконалення організаційної побудови системи забезпечення безпеки держави, зокрема оборони від збройного нападу. Визначено, що в Україні концепція національної безпеки, яка була втілена у відповідному документі стратегічного планування із такою самою назвою, характеризувала становлення нової держави та виокремлювала організаційні аспекти побудови відповідної системи.

У підрозділі 1.2 «Проблема співвідношення національної безпеки й напрямів безпеки» проаналізовано наукові погляди щодо поділу національної безпеки на різні складники, а також пропозиції щодо виокремлення

відповідних видів, напрямів або сфер безпеки. Встановлено, що загалом такий погляд зумовлений ідеями, які були закладені у документах стратегічного планування у сфері національної безпеки, а у майбутньому – втілені у відповідні нормативно-правові акти.

Зокрема, найбільш дискусійним, але і важливим водночас, є визначення співвідношення між національною і державною безпекою. Розуміння державної безпеки історично притаманне країнам, що перебували під впливом Російської імперії та відповідних поглядів на організацію державної влади. Подібно до поняття «національна безпека» державна безпека від самого початку розглядалась як публіцистичний вислів, але внаслідок реорганізації, що здійснювалась у механізмі державного управління СРСР у 1930-ті рр., виокремилась як відповідний напрям державної діяльності. Законодавчим підґрунтям слугували приписи Конституції СРСР та окремих республік, у яких забезпечення (охорона) державної безпеки як функція, належала до сфери компетенції Союзу РСР. До 1960-х рр. сутність державної безпеки важко виокремлювалась у системі функцій державних органів унаслідок постійної реорганізації державного апарату. Згодом вона розглядалась як забезпечення безпеки суспільного й державного устрою від підривної діяльності (агресії, яка велася проти держави зовнішніми супротивниками невійськовими засобами) та інших посягань у контексті глобального політичного протистояння. Водночас існує безпосередній зв'язок понять державної безпеки й держави як соціального інституту (політичної організації суспільства), складниками об'єкта державної безпеки є: конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність та недоторканність.

У науці існує значний плюралізм думок щодо виділення окремих напрямів (видів) безпеки. У дослідженні аргументовано доцільність виокремлення тих з них, які безпосередньо визначені або ж були визначені у нормативно-правових актах. Йдеться про воєнну, міжнародну, внутрішню безпеку (у поєднанні з терміном «зовнішня безпека»), економічну, екологічну та інформаційну безпеку й останню правову новачку – кібербезпеку. Поки що неможливо стверджувати про наявність у науці чітких критеріїв розмежування окремих напрямів безпеки. Однак наведені окремі напрями безпеки є доволі широкими поняттями, що, безумовно, стосуються складників національної безпеки й відображають характер наявних та потенційних загроз.

У підрозділі 1.3 «Забезпечення національної безпеки як функція держави», на підставі аналізу концепції функцій держави, запропоновано алгоритм для з'ясування змісту забезпечення національної безпеки як функції держави, а також класифікації функцій.

Розуміння сутності держави у правовій науці не є усталеним з огляду на наявність низки чинників впливу. Саме тому важко з'ясувати поняття функцій держави. Питання визначення суті та систематизації окремих функцій держави досліджували науковці. Водночас існує тенденція до функційної абсолютизації діяльності державних органів. Майже кожний

аспект діяльності апарату держави чи навіть певного державного органу пропонувалося розглядати як окрему функцію держави.

У контексті цього, запропоновано змінити підходи. Пошук критеріїв для систематизації функцій держави має ґрунтуватися на врахуванні сутності держави, за таких умов безперечним є існування її основної (сутнісної, генеральної) функції. Оскільки держава може розглядатись як система, то можливо визначити її мету. Якщо позбутися політично забарвленої ідеології, мета держави (а за сутністю – головна причина її існування) має бути визначена як забезпечення безпеки людини й суспільства. Тому саме забезпечення національної безпеки повинно розглядатись як основна функція держави.

Похідним від цього є досить широкий комплекс складників безпеки як універсального поняття, що виявляється у формулюванні її напрямів із виокремленням відповідних об'єктів, зокрема тих інститутів, що забезпечують безпеку людини. Такий підхід базується на ідеях, що були свого часу закладені ще Т. Гоббсом, який зазначав, що мета держави значною мірою – це забезпечення безпеки, а потреба людини в державі зумовлена необхідністю примусу, оскільки безпека не гарантується природним правом.

З огляду на це, встановлено, що підстави для виокремлення певних функцій держави, окрім тих, які за своєю сутністю є функціями забезпечення напрямів безпеки, відсутні. Крім цього, може йтися про встановлення підфункцій або ж на підставі проведених наукових досліджень, виокремлювати інші структурні елементи, що можуть утворювати певну ієрархію. Безпекова сутність має розглядатись як основа для розуміння кожної функції держави, вона також може вважатись і гарантією від надмірного втручання у суспільне життя.

Підрозділ 1.4 «Поняття та суть інформаційної епохи в контексті національної безпеки» присвячено з'ясуванню сутності феномену «інформаційної епохи» та дослідженню його впливу на проблеми національної безпеки.

Особливості побудови періодизації розвитку сучасного суспільства в умовах кризи традиційних поглядів щодо зміни суспільно-економічних формацій, передбачають пошук нових критеріїв. Безумовно, важливою є наявність інформаційного чинника, тобто впливу саме інформаційних технологій за аналогією до інших технологій, що глобально змінювали лад життя суспільств. На цій підставі можливо виокремити інформаційну епоху, розуміючи її як етап розвитку суспільства, що передбачає: широке залучення в усі сфери життя персональних засобів обробки інформації (комп'ютерна епоха), мереж, що постійно об'єднують персональні засоби обробки інформації зі створенням відповідних умов для спілкування людей (мережева епоха) та повну відмову від неелектронних носіїв інформації (цифрова епоха).

Загалом термінологічно «інформаційна», чи «цифрова», епоха не є складником історичної науки, тому визначити її хронологічні межі та описати в історичному контексті досить складно. Зазвичай, під

інформаційною епохою розуміють певний відрізок розвитку людства, що характеризується поширенням персональних засобів обчислювальної техніки, комунікаційної техніки та відповідних технологій обробки й передачі інформації загального користування. Виокремлення такої епохи, як певного періоду розвитку людства, започатковано свого часу в роботах М. Маклюєна і М. Кастельса.

Вплив суспільних трансформацій інформаційної епохи зумовив зміни, зокрема, в характері глобальних загроз і напрямів протидії. У роботі досліджено такі суспільні зміни: виникнення «кібервійни» та «інформаційної війни» як особливих видів збройного протиборства; розвиток концепції «гібридної війни»; зміна характеру злочинності, її форм і способів вчинення злочинів (феномен «кіберзлочинності»), трансформація організованої злочинності, розробка й розвиток паралельних прихованих мереж трансферу інформації та капіталів); ескалація тероризму та політичного екстремізму насамперед шляхом виникнення нових утворень та необмеженого характеру пропаганди. Суттєвим є й виникнення нових суб'єктів, здатних генерувати загрози, що не пов'язані із діяльністю держави чи традиційних недержавних утворень.

Розділ 2 «Розвиток права та законодавства у сфері національної безпеки» присвячений комплексному розгляду вітчизняного права у цій сфері та складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Історико-правові засади розвитку законодавства у сфері національної безпеки України» проаналізовано становлення та розвиток законодавства у зазначеній сфері.

Зокрема, до ухвалення Декларації про державний суверенітет України, законодавство у сфері національної безпеки й оборони відповідно до розподілу повноважень, визначеного в конституційних актах СРСР та УРСР, розвивалося лише в рамках загальносоюзного законодавства, яке не знало терміна «національна безпека».

Перший період (*липень 1990 р. – серпень 1991 р.*) пов'язаний із формуванням передумов до створення системи забезпечення національної безпеки, зокрема, запровадження пріоритетності українського законодавства над законодавством СРСР після прийняття Декларації про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.) до схвалення Верховною Радою України Акту проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.). На цьому етапі відбувалися певні процеси щодо можливого розмежування компетенції української держави та наддержавних утворень щодо забезпечення безпеки.

Другий період (*серпень 1991 р. – січень 1997 р.*) характеризується формуванням правової основи для системи національної безпеки й оборони незалежної держави, що включало ухвалення Конституції України, яка регламентувала загальну систему забезпечення національної безпеки й оборони. Також було ухвалено засадничі спеціальні законодавчі акти, які регламентували організаційні та правові аспекти створення системи забезпечення національної безпеки й відповідного законодавства, що

визначало повноваження державних органів у певній сфері. До правової основи доречно віднести нормативно-правові акти, які встановлювали й закріплювали державний суверенітет України, вирішували питання підпорядкування військових формувань та правоохоронних органів колишнього СРСР.

Третій період (*січень 1997 р. – червень 2003 р.*) позначений розробкою та впровадженням першої моделі забезпечення національної безпеки. Він був започаткований ухваленням Концепції (основ державної політики) національної безпеки України від 16.01.1997 р., яка формулювала загальні підходи до побудови системи забезпечення національної безпеки, та може бути охарактеризований як період регламентації та унормування основних засад діяльності державних органів із забезпечення національної безпеки до прийняття спеціального законодавчого акту у цій сфері.

Четвертий період (*червень 2003 р. – березень 2014 р.*) характеризується ухваленням спеціального законодавства у сфері національної безпеки та впровадженням системи демократичного цивільного контролю над Воєнною організацією держави.

П'ятий період (*березень 2014 р. – червень 2018 р.*) пов'язаний із законодавчим забезпеченням заходів протидії агресії проти нашої держави, що позначено ухваленням надзвичайного законодавства у сфері національної безпеки та оборони.

Шостий період (*червень 2018 р. – донині*) характеризують зміна моделі системи забезпечення національної безпеки України та необхідність розробки відповідного законодавства.

Підрозділ 2.2 «Надзвичайність як властивість права у сфері національної безпеки» присвячений комплексному дослідженню надзвичайності, що особливо яскраво характеризує право у зазначеній сфері.

У вітчизняній правовій літературі проблематика надзвичайності у праві здебільшого досліджується крізь призму визначення сутності різноманітних надзвичайних ситуацій (тобто ситуацій зміни правового режиму) або ж надзвичайних правових режимів, коли державні органи отримують більш широке коло повноважень, а окремі права і свободи людини та громадянина зазнають тимчасових обмежень.

Водночас існує і дещо інший підхід, що зумовлений розумінням надзвичайності, започаткованим працями К. Шмітта та Дж. Агамбена. К. Шмітт розуміє надзвичайність як постійний чинник відступу від звичайного правового порядку. Підстава для прийняття рішення не може бути чітко визначена, оскільки поряд із незаперечними фактами, завжди виникнуть обставини досить широкого кола. Надзвичайність самого випадку й полягає в його принциповій невизначеності. Умови його настання вирішує суверен, тобто носій усієї влади в державі. Натомість Дж. Агамбен визначив надзвичайну ситуацію як управлінську парадигму, що характеризує постійний відступ від основних засад правового регулювання, що найбільш чітко виявляється в постійному порушенні (обмеженні) прав і свобод людини. Характерним є швидке ухвалення нових, раніше не відомих

правовій системі інститутів, різноманітних особливого порядку й особливих режимів. Відмінність від надзвичайного стану правового режиму у такому разі, полягає в непередбачуваності підстав, в особливості процесу ухвалення рішення («особливому» або «надзвичайному»), а також у намаганні зробити надзвичайність постійною. Ухвалені надзвичайно законодавчі акти діють не тимчасово, а стають частиною відповідної системи законодавства і претендують на універсальність.

У судоустрої зазначена надзвичайність виявляється у формі екстраординарності процесу або ж державних органів, що наділяються правами суду. Екстраординарність судочинства відома в історії цивілізації у досить значній кількості конкретних форм, а її застосування обґрунтовується необхідністю захисту держави, державного ладу, суспільного ладу або ж інтересів національної безпеки.

У дослідженні встановлено, що у XX–XXI століттях розуміння надзвичайності змістилось у бік інтересів національної безпеки або ж подолання певної надзвичайної ситуації. Враховуючи безпекову сутність функцій держави, доречно визначити, що майже в усіх сферах людського життя застосовується надзвичайне законодавство. Але в умовах сучасного глобального світу правова регламентація, що здійснюється для виконання поставлених цілей, обмежується характером інформаційного суспільства та явищем необмеженості в поширенні інформації. Унаслідок цього, здебільшого надзвичайне законодавство не досягає задекларованих цілей.

У підрозділі 2.3 *«Інтереси національної безпеки як підстава для обмеження прав і свобод людини»* проаналізовано використання зазначеної підстави для обмеження прав і свобод, що склалась у правозастосовній та судовій практиці.

На основі проведеного аналізу визначено, що чинні міжнародно-правові акти з питань захисту прав і свобод людини передбачають існування «інтересів національної безпеки» як підстави для їхнього обмеження прав у певних випадках. Зокрема, у ст. ст. 8, 10, 11 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод від 04.11.1950 р. передбачено, що окремі та чітко визначені в Конвенції права можуть бути обмежені. Загальне формулювання підстав для такого обмеження передбачає і випадки, коли обмеження (втручання) здійснюється «згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам». Отже, наявність «інтересів національної безпеки» прямо в тексті Конвенції не ототожнюється із політикою боротьби зі злочинністю, тобто розглядається як окреме поняття. Водночас необхідно визначити доволі широке трактування терміна «запобігання заворушенням» також і в контексті вчинення правомірних дій для «придушення заворушення» або «повстання» (ст. 2 Конвенції, виключення стосовно права на життя).

Судова практика Європейського суду з прав людини поняття «національна безпека» трактує передусім на рівні принципів, що дає змогу уникнути абсолютизації права держави свавільно обмежувати права у певній

ситуації. Тому судова практика щодо обмеження прав людини зосереджена не на з'ясуванні сутності, обставин та умов, що слугували підставами для обмеження прав людини й були зумовлені інтересами національної безпеки, а на певних критеріях, що висувуються до закону. Критерії чіткості законодавчого акту, якими встановлюються обмеження, є загальними й передбачають встановлення: меж дискреційних повноважень державного органу, обсягу та способів здійснення відповідних повноважень, адекватного наведення обставин та умов, за яких можливе обмеження прав.

У підрозділі 2.4 «Становлення та розвиток правових інститутів у сфері національної безпеки», на підставі аналізу законодавства, що ухвалено на етапі протидії агресії проти України, визначено існування нових правових інститутів, що можуть розглядатись у рамках права національної безпеки.

Законодавство у сфері національної безпеки й оборони України, яке ухвалювалося в умовах протидії агресії (лютий 2014 р. – червень 2018 р.), характеризується значним ступенем надзвичайності, що зумовило певну особливість і у встановленні особливих правових статусів для окремих категорій осіб. За своєю сутністю правові статуси не є повними, оскільки здебільшого покладають на особу обов'язки або ж встановлюють для неї обмеження у вчиненні певних дій.

Виявлено виникнення та розвиток нового правового статусу для «особи, яка створює загрозу національній безпеці України». Оскільки для ситуації постійної надзвичайності характерними є певна безсистемність, складність та багатоваріантність, зазначене вплинуло й на відповідні правові конструкції. Передумови до цього існували в контексті встановлення обмежень щодо іноземців та осіб без громадянства. Але у майбутньому належність особи до зазначеної категорії була зумовлена внесенням її до певного Переліку, ведення якого доручено державному органу, що формує державну політику у сфері культури. Водночас чіткі підстави, порядок, строки перебування особи в Переліку законодавчо не визначені. Так само непрозоро здійснюється й виключення особи з Переліку. Відсутні законодавчі вимоги щодо ідентифікації особи, а також її вибуття з Переліку після смерті. Натомість більшість обмежень фактично вводиться не щодо цієї особи, а стосовно невизначеного кола осіб, унаслідок низки заборон на використання художніх творів за участі такої особи. За таких умов при створенні у правовій реальності певної категорії та визначенні статусу, повинні бути встановлені чіткі умови, порядок та гарантії дотримання прав і свобод, чого нині не відбувається.

Іншим правовим статусом є статус особи, що перебуває під дією спеціальних обмежувальних заходів у сфері національної безпеки. Зазначені санкції не є покаранням за вчинення правопорушення й розглядаються чинним законодавством у сфері національної безпеки як обмежувальні заходи, що встановлюються Радою національної безпеки і оборони України. Тобто йдеться про адміністративні заходи, що застосовуються державними органами за юридично визначеною процедурою. Водночас стан правової регламентації потребує вдосконалення, оскільки також існує низка проблем,

що може створювати передумови для порушення прав і свобод людини. У контексті цього, запропоновано відповідні шляхи вирішення зазначених правових проблем.

Розділ 3 «Правові та організаційні засади розвитку системи суб'єктів забезпечення національної безпеки України» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Конституційно визначені суб'єкти забезпечення національної безпеки України»* проаналізовано моделі забезпечення національної безпеки, що існували та існують відповідно до вимог законодавства.

Констатовано, що побудова системи забезпечення національної безпеки України започаткована ухваленням Концепції (основ державної політики) національної безпеки України. Організаційно-правові моделі системи забезпечення національної безпеки України полягають у виокремленні суб'єктного складу, постановці завдань та наділенні відповідними повноваженнями. Можливо виокремити три організаційні моделі для системи забезпечення національної безпеки України, які встановлювалися законодавчо.

Перша з них визначалася Концепцією національної безпеки України від 16.01.1997 р. і полягала у визнанні особливого статусу у системі суб'єктів забезпечення для українського народу, який здійснював повноваження через форми безпосередньої демократії, а також органи державної влади. Саме народ мав висловлювати й реалізовувати своє бачення національних інтересів України, засобів і способів їхнього захисту, а також добровільно та в порядку виконання своїх конституційних обов'язків проводити заходи, визначені органами державної влади та місцевого самоврядування щодо забезпечення національної безпеки України. Але у майбутньому систему забезпечення національної безпеки було змінено, і з 2003 року кількість суб'єктів значно розширилася. До інших суб'єктів належали державні органи відповідно до компетенції.

Друга модель, що встановлювалася спеціальним законодавчим актом у 2003 році, передбачала широкий перелік суб'єктів забезпечення національної безпеки з відповідним обсягом повноважень та наявністю механізмів координації їхньої діяльності.

Третьою моделлю є система, побудована після ухвалення Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р., яка полягає у встановленні спеціальної системи забезпечення національної безпеки у відповідному секторі та виокремленні сил безпеки та сил оборони.

Роль і місце Верховної Ради України в усіх моделях полягає в реалізації визначених Конституцією повноважень у сфері національної безпеки, що зводяться до прийняття рішень і вчинення дій, які прямо передбачені Конституцією України й законами України, а також виконання функцій контролю у визначених законодавством випадках. Здійснення парламентського контролю у сфері національної безпеки залишається

невизначеним. Потребує законодавчого уточнення повноваження профільних парламентських комітетів та відповідні процедури.

Діяльність Президента України із забезпечення національної безпеки зумовлюється здійсненням повноважень у сфері національної безпеки та у сфері оборони (військовій сфері). В останньому випадку йдеться про виконання ним функції Верховного Головнокомандувача. Основними складниками реалізації цієї функції є координація та контроль. Координація зумовлюється завданнями з конкретизації системи, визначенні обсягу повноважень та їхнього розподілу між суб'єктами, а також виокремленні напрямів державної політики й відповідного планування. Здійснення координації у сфері національної безпеки покладено на спеціальний конституційний орган – Раду національної безпеки і оборони України (РНБО), що існує при Президенті України поряд з іншими органами.

Визначення сутності контрольного складника в діяльності Президента України та відповідних органів при Президентові чинним законодавством розглядається як напрям демократичного цивільного контролю, що не повною мірою відображає її сутність. Також двояко визначається й роль Кабінету Міністрів України: з одного боку, як складника демократичного цивільного контролю, а з іншого – як органу з прямими повноваженнями у цій сфері. У дослідженні акцентовано на необхідності вдосконалення механізму контролю при реформуванні системи державного управління.

У підрозділі 3.2 «Становлення системи державних органів із забезпечення національної безпеки» проаналізовано розвиток системи державних органів із забезпечення національної безпеки України.

Зокрема, на етапі існування другої моделі забезпечення національної безпеки, створеної у 2003 році, до суб'єктів забезпечення національної безпеки України було віднесено досить значне коло державних органів. Окрім конституційно визначених органів, систему склали міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Національний банк України, суди загальної юрисдикції, прокуратура України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування та окремо – Збройні Сили України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба та інші військові формування, утворені відповідно до законів України. Згодом, у 2015 році, до суб'єктів забезпечення національної безпеки України було також віднесено Національне антикорупційне бюро України та органи й підрозділи цивільного захисту.

Оновлення законодавства у сфері національної безпеки й оборони, що започатковано у 2018 році, дещо уточнило побудову системи сектору безпеки й оборони шляхом уведення нових термінів – «сектор безпеки й оборони», «сили безпеки» та «сили оборони». У такий спосіб усі державні органи, що забезпечують національну безпеку України або беруть участь у такому забезпеченні, належать до сектору безпеки й оборони і, відповідно, до його окремих складників. Водночас проведений у роботі аналіз показує, що із 15 органів, які належать до відповідних секторів, більшість має юридично

унікальний статус, що не вписується в систему, встановлену Законом України «Про центральні органи виконавчої влади».

Зазначене зумовлено особливостями конструктивної побудови системи влади в державі, що від самого початку закладена в Конституції України і згодом була модернізована низкою законодавчих актів.

Відсутність прямого припису про належність Президента України до виконавчої гілки влади зумовлює труднощі у визначенні правового статусу тих державних органів, керівництво якими здійснює Президент. Усі зазначені органи розглядалися як складники «воєнної організації», оскільки вони одночасно є військовими формуваннями, а їхні співробітники (більшість) проходять військову службу і є військовослужбовцями. Встановлено, що саме сукупність зазначених чинників зумовлює організаційні та правові перешкоди у процесах «демільтаризації» у секторі безпеки щодо окремих державних органів.

Законодавче регулювання спеціальної діяльності органів, які належать до спецслужб (служб внутрішньої безпеки) та правоохоронних органів, вирізняється хаотичністю, наявністю прогалин та суперечностей, оскільки неможливо провести юридично виважену сутнісну диференціацію між розвідувальною, контррозвідувальною, оперативно-розшуковою та негласною слідчою (розшуковою) діяльністю. Аргументовано, що розуміння специфічної діяльності із забезпечення національної безпеки не відповідає усталеному сприйняттю, характерному для США та країн Європи і правової системи Європейського співтовариства, що створює значні труднощі з імплементацією рекомендації ПАРЕ при реформуванні вітчизняної системи забезпечення національної безпеки.

Підрозділ 3.3 «Створення та розвиток демократичного цивільного контролю у сфері національної безпеки» присвячено дослідженню феномену спеціального виду контролю у сфері національної безпеки.

Здійснення цивільного контролю над воєнною організацією держави було концептуально започатковано у політичній теорії з середини минулого століття, а у вітчизняне законодавство імplementовано з початку 2000-х років. Саме тоді й визначено організаційно-правові засади побудови і здійснення такого контролю. Констатовано наявність диференціації цивільного і громадського контролю, оскільки перший із них стосується особливого механізму прийняття управлінських рішень стратегічного рівня у військовій сфері, зокрема, шляхом покладання цих обов'язків на державні органи, що не є безпосередньо частиною військової організації. У другому випадку йдеться про контроль з боку суспільства (громадськості) та його інститутів.

Оновлення законодавства у сфері національної безпеки та перехід до нової моделі системи забезпечення національної безпеки, що відбулось у 2018 році, уточнює поняття цивільного контролю. Водночас законодавчо встановлено, що перелік заходів, які складають цивільний контроль, є невичерпним. Це не сприяє належному розумінню сутності цивільного контролю.

Громадський контроль трактується передусім як діяльність, що має за мету захист і забезпечення прав людини у найширшому розумінні, а суб'єктом його здійснення фактично є громадянське суспільство, яке є об'єднанням громадян, що мають права й можливості, виходячи зі спільних інтересів та потреб. Одночасно контролем є система суспільних відносин, що спрямовані на захист прав і інтересів суспільства. У такий спосіб сутність громадянського суспільства полягає в обов'язковому існуванні активності у захисті спільних прав та інтересів. У вітчизняних реаліях громадський контроль зводиться до роботи громадських рад при центральних органах виконавчої влади та інших державних органах. На підставі проведеного аналізу офіційної інформації щодо діяльності рад, визначено відсутність плановості та системності у їхній роботі та будь-якого звітування перед суспільством. Механізм їхнього формування є непрозорим і ускладненим.

Ефективність здійснення контролю має зумовлюватися належним упорядкуванням інформування суспільства, що має розглядатись як поточне, періодичне та узагальнене, шляхом видання документів, які містять дібрану за певними критеріями інформацію. Окремим напрямом інформування має бути звітування, що повинно відбуватися за чіткими правилами.

За таких умов, беручи до уваги різноплановість діяльності державних органів, запропоновано напрями координації їхньої діяльності у межах єдиної державної політики у сфері стратегічних комунікацій з національної безпеки. Перспективним є визначення певних моделей організації діяльності державних органів шляхом координації, уточнення функцій або зміни наявних із наділенням їх відповідним обсягом повноважень.

Розділ 4 «Пріоритети правового регулювання суспільних відносин у сфері національної безпеки в інформаційну епоху» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 4.1 «Зміни в парадигмі правового регулювання суспільних відносин в інформаційну епоху» досліджено трансформацію суспільних відносин в інформаційну епоху, а також зміну традиційних регуляторів таких відносин.

Зміна соціальних інститутів та відносин в інформаційну епоху потребує відповідної зміни регуляторів – їхнього характеру, обсягів, процесів та впливу на суспільні відносини. У теорії права зазначена проблема розглядається у двох аспектах.

По-перше, йдеться про загальне осмислення ролі права як регулятора суспільства. За відмови від постулатів марксизму-ленінізму, спостерігається доволі широкий плюралізм думок. Проте незмінним залишається трактування права як сукупності норм, що регулюють суспільні відносини, джерелом якого є державна воля, що виявляється в суворо визначеній формі. По-друге, виокремлення концепції побудови інформаційного права, що на першому етапі свого розвитку відображала лише уточнення предмета правового регулювання інформаційної сфери, фрагментарно досліджуючи окремі аспекти технологічного розвитку, призвело до розуміння зміни сутності регуляції суспільних відносин в інформаційну епоху.

На цьому етапі окремі технології здатні замінювати собою правовий примус. У випадку реалізації технологій у повному обсязі забезпечуватиметься належна самоорганізація іншим регулятором, аніж право. До того ж встановлюється абсолютне оформлення факту, наслідки чого важко прогнозувати. Тому прийнятною є позиція К. Рейес, що концептуалізація нового права (криптоправа) виявляється в розумінні технології, що власне і є правом, яке регламентує суспільні відносини, при цьому у ході таких відносин право формується та змінюється. Ключовим моментом у концепції є те, що правова структура формується технологією і замінює собою державу, при цьому примус і юридична сила приписів забезпечуються самою криптотехнологією. Саме структури, а не технології, не їхні прояви і не відносини осіб із використанням технологій повинні піддаватися регуляторному впливу держави. Ця концепція обумовлює зміну у парадигмі правового регулювання, що у найближчому майбутньому змінить і підходи до забезпечення національної безпеки.

Окрім зазначених вище технологічних аспектів, залишається проблематичним визначення меж державного впливу в мережах, що умовно можна назвати «суверенізація Інтернету». Встановлено, що, незважаючи на розгалуженість глобальної мережі та її інфраструктури, вплив держав є доволі суттєвим протягом усього існування мережі Інтернет. Усвідомлюючи особливий характер правовідносин, які виникають у цьому зв'язку, держави намагаються здійснювати регуляторний вплив традиційними засобами, що характерні для відповідної правової системи. При цьому потенціал зазначених дій та вплив на національну безпеку також неможливо прогнозувати.

Підрозділ 4.2 «Трансформація механізмів забезпечення національної безпеки України в умовах гібридної війни» присвячено аналізу стану реагування системи національної безпеки на агресію проти України та відповідні трансформації.

Встановлено, що загальна неефективність реагування системи забезпечення національної безпеки, організаційно-правові засади якого було визначено в період формування спеціального законодавства у сфері національної безпеки, зумовлена низкою чинників, основним з-поміж яких вважається застосування особливого виду збройного протистояння. Водночас певна успішність агресії зумовлена насамперед умовами розвитку суспільства в інформаційну епоху, зокрема, шляхом впливу на масову свідомість.

Організаційна побудова системи забезпечення національної безпеки в Україні відповідала традиційним уявленням, характерним для минулого століття. Основою її був специфічний розгляд супротивника на рівні стратегічного планування. Аналіз відповідних документів показує практичну відсутність сприйняття реального чи потенційного супротивника, а у визначенні можливих зовнішніх загроз було вжито досить складні формулювання. До того ж протягом 2004–2014 років відбувалося жорстке політичне протистояння, що зумовило зміни у

чинному законодавстві насамперед у контексті обрання т. зв. «зовнішньополітичного вектору».

У дослідженні визначено, що трансформація механізмів забезпечення відбувалася під впливом низки передусім внутрішньополітичних чинників, передусім обумовлених особливостями розвитку суспільства в інформаційну епоху.

У підрозділі 4.3 «Перспективні моделі розвитку права у сфері національної безпеки в інформаційну епоху», на підставі аналізу позицій щодо виокремлення права національної безпеки, розглянуто його перспективи.

Загальні тенденції розвитку сучасного суспільства впливають і на стан правового регулювання відносин, які складаються в ході реалізації державної політики у сфері національної безпеки й оборони. Визначено, що формування права національної безпеки у сучасній системі вітчизняного права є досить складним процесом унаслідок змін у розумінні поділу права на галузі (їхні складники) та виокремлення комплексних галузей права.

Традиційний погляд, що розподіляв право на публічне і приватне з властивим методом правового регулювання, був переглянутий у межах радянського права. Система права визначала сукупність правових норм певного суспільства, що взята в її єдності та поділі на різні галузі. Згодом здійснюється визначення предмета правового регулювання, як основи для поділу права на галузі. Якщо ж систематизація буде здійснюватися за предметом правового регулювання, то заздалегідь неможливо визначити всі галузі права за особливостями суспільних відносин, які підлягають правовому регулюванню.

У визначенні місця права національної безпеки потрібно спершу виокремити сферу суспільних відносин (предмет). Вона може бути визначена як певна сукупність відносин, що пов'язані з реалізацією державної політики у сфері національної безпеки й оборони як функції держави. Такі відносини виникають у ході здійснення оборони держави, захисту державного суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності кордонів України, а також регламентації діяльності державних органів у сфері національної безпеки й оборони. У контексті цього, йдеться про регулювання діяльності деяких інших органів, сфера компетенції яких є дотичною до сектору безпеки й оборони. Зокрема, це органи правосуддя, компетенція яких охоплює питання безпеки й оборони.

Безпосередньо систему права національної безпеки й оборони складатиме законодавство (закони та підзаконні нормативно-правові акти), судова та правозастосовна практика, правова доктрина та локальні акти, що застосовуються у певних напрямках.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження та теоретичного узагальнення вирішено наукову проблему визначення місця забезпечення національної безпеки у системі функцій держави, що дає змогу розглядати її як генеральну

(основну) функцію (натомість зміст інших функцій полягатиме у забезпеченні окремих напрямів безпеки), окрім цього, поглиблено знання стосовно впливу трансформацій інформаційної епохи на стан правового регулювання суспільних відносин у контексті безпеки.

Одержані у процесі дослідження результати, що підтверджують гіпотезу, дають підстави стверджувати про досягнення поставленої мети, реалізацію визначених завдань і дозволяють зробити такі висновки:

1. Концептуальне значення міждисциплінарного поняття «національна безпека» полягає в його універсальному неідеологічному характері, що притаманне суспільству, об'єднаному у межах певної держави. Значення безпеки полягає у здійсненні впливу на напрями державної політики та систему відповідних державних органів. Загалом розуміння національної безпеки є характерним для демократичного суспільства та демократичних держав. Національну безпеку потрібно трактувати як захищеність (стан та процес підтримання стану) інтересів суспільства, що складає населення держави. Таке суспільство може розглядатись у термінах «народ» або «нація». Доведено, що універсальність розуміння національної безпеки сприяла побудові відповідних систем та моделей управління державами й суспільством.

2. Оскільки належне сприйняття функцій держави неможливо без з'ясування сутності держави, для демократичної правової держави ХХІ століття функціями є ті напрями її діяльності, що відображають головне призначення держави. Воно полягає саме в забезпеченні безпеки суспільства (народу, нації) та індивідуумів, які його складають. Безпекова сутність розуміння змісту функції є вкрай важливою для їхньої подальшої класифікації.

3. Встановлено, що мета держави полягає у забезпеченні безпеки для кожного індивідуума та суспільства і є умовою її існування. Тому саме забезпечення національної безпеки й повинно розглядатись як основна функція сучасної держави. Будучи основною функцією, забезпечення національної безпеки створює передумову для існування інших функцій, сутність яких також полягає у забезпеченні безпеки у відповідних сферах, критично важливих для діяльності суспільства. Саме безпекова основа функцій держави є підставою, умовою та критерієм для обсягів державного регулювання, тобто втручання держави у суспільне й особисте життя. Безпекова сутність у такому розумінні може вважатися гарантією від надмірного втручання держави (її органів) у суспільні справи.

4. У результаті аналізу концепції та наукових напрацювань із теорії держави і права, можливо визначити такі взаємопов'язані функції держави у сфері національної безпеки:

– *функція забезпечення державної безпеки*, що має спрямовуватися на захист конституційного ладу, державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів і повинна об'єднувати державну політику, орієнтовану на реалізацією такої мети;

– *функція забезпечення воєнної безпеки* (оборони держави), що тісно пов'язана із попередньою, спрямована на протидію збройній агресії проти держави та досягнення мети забезпечення безпеки всього суспільства за допомогою засобів збройного протистояння;

– *функція забезпечення економічної безпеки* зумовлює обсяги державного втручання в економіку і спрямована на захист економічної та фінансової системи держави;

– *функція забезпечення громадської безпеки* полягає у забезпеченні безпеки всього суспільства від порушення права, зокрема й від діянь, що мають суспільну небезпеку;

– *функція забезпечення екологічної безпеки* зумовлена складним характером впливу на навколишнє середовище антропогенних та інших (стихійних) чинників і полягає у забезпеченні безпеки суспільства у навколишньому середовищі;

– *функція забезпечення інформаційної безпеки* є досить складним багатостороннім явищем, і у своїй основі повинна забезпечувати безпеку суспільства на певному етапі розвитку (власне інформаційного суспільства).

Кожна із визначених вище функцій може мати відповідні складники – підфункції, сутність та обсяг яких залежить від розвитку суспільства та особливостей політичного характеру. Зазначені функції повинні включати діяльність із формування та реалізації державної політики та визначати завдання для державних органів. Термінологічно можливі інші уточнення щодо найменувань функцій та підфункцій, проте незмінним залишається їхній зміст, що полягає у забезпеченні безпеки й зумовлює обсяг державного втручання у суспільну діяльність.

5. Виявлено, що концепт «національна безпека» має своє закріплення на багатьох рівнях. У праві насамперед – як конституційне визначення мети та завдань держави, основи діяльності її органів та системи організації державної влади. Реалізація завдань зумовлює виникнення, розвиток та систематизацію відповідних законодавчих актів, які регламентують суспільні відносини, що пов'язані зі здійсненням функцій держави. Особливе місце у цій системі займають документи стратегічного планування, що визначають основи державної політики, уточнюють цілі та завдання всієї системи забезпечення національної безпеки та окремих її складників.

6. Запропоновано періодизацію розвитку законодавства у сфері національної безпеки й оборони України:

– перший період (*липень 1990 р. – серпень 1991 р.*) пов'язаний із формуванням передумов до створення системи забезпечення національної безпеки, зокрема, запровадження пріоритетності українського законодавства над законодавством СРСР після прийняття Декларації про державний суверенітет України (16 липня 1990 р.) до схвалення Верховною Радою України Акту проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.);

– другий період (*серпень 1991 р. – січень 1997 р.*) характеризується формуванням правової основи для системи національної безпеки й оборони незалежної держави, що включало ухвалення Конституції України, яка

регламентувала загальну систему забезпечення національної безпеки й оборони, а також засадничі спеціальні законодавчі акти, які регламентували організаційні та правові аспекти створення системи забезпечення національної безпеки, а також відповідного законодавства, яке визначало повноваження державних органів у певній сфері, а також нормативно-правові акти, які встановлювали й закріплювали державний суверенітет України, вирішували питання підпорядкування військових формувань та правоохоронних органів колишнього СРСР;

– третій період (*січень 1997 р. – червень 2003 р.*) містить розробку та впровадження першої моделі забезпечення національної безпеки, був започаткований ухваленням Концепції (основ державної політики) національної безпеки України від 16.01.1997 р. та може бути охарактеризований як період регламентації та унормування основних засад діяльності державних органів із забезпечення національної безпеки до прийняття спеціального законодавчого акту у цій сфері;

– четвертий період (*червень 2003 р. – березень 2014 р.*) характеризується ухваленням спеціального законодавства у сфері національної безпеки та впровадженням системи демократичного цивільного контролю над Воєнною організацією держави;

– п'ятий період (*березень 2014 р. – червень 2018 р.*) пов'язаний із законодавчим забезпеченням заходів протидії агресії проти нашої держави, що зумовило ухвалення надзвичайного законодавства у сфері національної безпеки та оборони;

– шостий період (*червень 2018 р. – донині*) характеризується зміною моделі системи забезпечення національної безпеки України та розробкою відповідного законодавства.

7. Особливість законодавства у сфері національної безпеки полягає у наявності надзвичайності, як притаманної йому риси. Основною відмінністю законодавства, що регламентує надзвичайний стан та подібні адміністративно-правові режими, є його ухвалення в ситуації постійної надзвичайності. Ця надзвичайність, будучи управлінською парадигмою, означає, що ухвалені у надзвичайному стані з певних причин у межах відповіді на загрози у сфері національної безпеки законодавчі акти діють не тимчасово, а стають частиною системи законодавства, претендуючи на універсальність. Особливістю такого законодавства є тенденція до екстраординарності юридичного процесу, процедури, компетенції державних органів при вирішенні судових спорів. Окрім цього, надзвичайність створює передумови до порушення та не виправданого обмеження прав і свобод людини та ускладнює пошук балансу між такими правами та інтересами суспільства. Певна хаотичність при прийнятті рішень та їхнього нормативно-правового оформлення, зокрема, шляхом особливого процесу ухвалення актів законодавства, створює ускладнені законодавчі та організаційні конструкції, що значно знижують ефективність законодавства.

8. Надзвичайний характер законодавства у сфері національної безпеки України, ухваленого у п'ятому періоді його розвитку, підкреслює особливий

характер окремих правових інститутів. Одним із них є правовий статус «особи, яка становить загрозу національній безпеці», що може бути визначений на підставі підходів, які втілені в актах законодавства. Такою особою є іноземний громадянин або особа без громадянства, щодо якої компетентним державним органом України у встановленому порядку зроблено висновок про наявність у його діяннях ознак, що можуть становити передумови до виникнення або реалізації загрози національній безпеці України і породжують правові наслідки у вигляді встановлення визначених законодавством тимчасових обмежень для прав і свобод цієї особи або інших осіб.

9. Надзвичайне законодавство у сфері національної безпеки зумовило виникнення т. зв. «санкційного законодавства». Зазначена сукупність нормативно-правових актів встановлює підстави та порядок застосування тимчасових обмежувальних процедур, які ухвалюються компетентним державним органом в інтересах національної безпеки України на підставі та в порядку, визначеному законодавством, щодо юридичних та фізичних осіб, але ці процедури не носять характеру юридичної відповідальності за вчинення правопорушень. Таке законодавство має встановлювати певні вимоги до обмежень, серед яких важливе значення мають визначення підстав та умов застосування заходів, прозора та чітка процедура прийняття рішень із наявністю гарантій оскарження, тимчасовий характер застосування, а також вичерпний перелік заходів із зазначенням конкретних обмежень.

10. Організаційно-правові моделі системи забезпечення національної безпеки України полягають у виокремленні суб'єктного складу, постановці завдань та наділенні відповідними повноваженнями. Можливо виокремити три організаційні моделі для системи забезпечення національної безпеки України, які встановлювались законодавчо.

Перша з них визначалась Концепцією національної безпеки України від 16.01.1997 р. і полягала у визнанні особливого статусу у системі суб'єктів забезпечення для українського народу, який здійснював повноваження через форми безпосередньої демократії, а також органи державної влади. До суб'єктів належали державні органи відповідно до компетенції.

Друга модель, що встановлювалася спеціальним законодавчим актом у 2003 році, передбачала широкий перелік суб'єктів забезпечення національної безпеки з відповідним обсягом повноважень та наявністю механізмів координації їхньої діяльності.

Третьою моделлю можливо визнати систему, побудовану після ухвалення Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р., що полягає у встановленні спеціальної системи забезпечення національної безпеки у відповідному секторі та виокремленні сил безпеки та сил оборони.

11. Встановлено, що демократичний цивільний контроль у сфері національної безпеки та оборони, започаткований у 2003 році, відображає необхідність у контролі діяльності державних органів, розподіляючись на цивільний та громадський контроль.

Цивільний контроль стосується особливого механізму прийняття управлінських рішень стратегічного рівня у військовій сфері, зокрема, у покладанні цих обов'язків на державні органи, що не є безпосередньо частиною військової організації.

Громадський контроль трактується передусім як діяльність, що має за мету захист і забезпечення прав людини у найширшому розумінні, а суб'єктом його здійснення фактично є громадянське суспільство. У вітчизняних реаліях у межах демократичного цивільного контролю, створено досить розгалужену систему на рівні органів і посадових осіб, що наділені відповідними повноваженнями. Водночас питання організації звітування й надання інформації суспільству потребують належної правової регламентації.

12. Інформування суспільства у сфері національної безпеки й оборони має здійснюватися системно і планово у межах заходів стратегічних комунікацій. За таких умов, з огляду на різноплановість діяльності державних органів, необхідно визначити та законодавчо регламентувати систему координації їхньої діяльності у межах єдиної державної політики у сфері стратегічних комунікацій з національної безпеки.

Звітування має здійснюватися відповідно до визначеного законодавчими актами механізму, що передбачає мету, предмет, обсяги та порядок звітування, а також періоди і строки надання інформації. У випадку адресного звіту перед суб'єктами парламентського чи президентського контролю повинні законодавчо встановлюватися відповідні повноваження щодо реагування на звіт.

13. Термінологічне виокремлення інформаційної епохи можливо здійснити як визначення періоду розвитку суспільства, що передбачає на різних етапах: широке залучення в усі сфери життя персональних засобів обробки інформації (комп'ютерна епоха), мереж, що постійно об'єднують персональні засоби обробки інформації зі створенням відповідних умов для спілкування людей (мережева епоха) та повну відмову від неелектронних носіїв інформації (цифрова епоха).

Вплив суспільних трансформацій інформаційної епохи зумовив зміну загроз суспільству, що значно змінює підходи у визначенні загроз та напрямів протидії. Особливо це стосується загроз у воєнній сфері (агресія, збройне протистояння, нові форми ведення воєнних дій), інформаційній сфері (виникнення суспільних явищ глобального негативного ефекту), громадській безпеці та правопорядку (феномен кіберзлочинності, трансформація організованої злочинності, розробка й розвиток паралельних прихованих мереж трансферу інформації та капіталів, розвиток тероризму та політичного екстремізму). Крім цього, виникають нові суб'єкти, здатні генерувати загрози, що не пов'язані із діяльністю держави або традиційних недержавних утворень.

14. У наявній моделі побудови системи забезпечення національної безпеки Президент України відіграє особливу роль, що ґрунтується на вимогах Конституції України і в узагальненому вигляді визначена як гарантування

державного суверенітету та територіальної цілісності України. Ця роль зумовлює наявність у глави держави функції Верховного Головнокомандувача, зміст якої водночас дещо змінюється внаслідок реформування системи національної безпеки. Особливими складниками функції залишаються забезпечення координації та контролю у цій сфері, що здійснюються за допомогою спеціально визначених державних органів та посадових осіб.

15. На підставі аналізу чинного законодавства та правозастосовної практики, визначено, що органи, які утворюються для здійснення координації у сфері національної безпеки, за юридичним статусом є допоміжними органами при Президентові України. Поки що управлінська практика визначає існування комісій та координаційних центрів, що утворюються безпосередньо у структурі або при допоміжних органах – Раді національної безпеки і оборони України або Адміністрації (секретаріаті, офісі) Президента України. Допоміжний характер таких органів ускладнює безпосереднє управління внаслідок відсутності конкретних повноважень. Водночас існування зазначеної управлінської моделі зумовлено завданням, яке полягає у здійсненні координації діяльності державних органів. Функції контролю у такому разі, здійснюються Президентом України безпосередньо, а спеціально уповноважені ним посадові особи лише забезпечують реалізацію цієї функції.

16. Встановлено, що компетенція державних органів у сфері національної безпеки визначена спеціальним законодавством. Водночас не доведена до кінця реформа державного управління у напрямі уніфікації системи центральних органів виконавчої влади зумовлює певні організаційні перешкоди, які полягають у:

- наявності (з тенденцією до збільшення кількості) державних органів з особливим статусом, що юридично не входять до системи центральних органів виконавчої влади, й керівництво якими здійснює безпосередньо Президент України;

- обмеженні повноважень керівників державних органів шляхом покладання окремих функцій управління на Президента України;

- дублюванні повноважень Ради національної безпеки і оборони та Кабінету Міністрів щодо координації у сфері національної безпеки;

- створенні нових державних органів за умов ігнорування системи виконавчої влади, встановленої законом.

17. Визначено, що у межах реформування системи державного управління в Україні активно проводиться курс на т. зв. «демлітаризацію» окремих державних органів, що мають статус військових формувань. Зазвичай, це стосується організаційно-правового упорядкування діяльності державних органів, шляхом визначення їхнього правового статусу, відмінного від статусу військових формувань. Інші правові проблеми, включаючи правовий статус окремих осіб, є похідними.

Воєнізований статус окремих державних органів та їхніх складників зумовлений особливостями правового статусу Президента України, оскільки чинне законодавство не передбачає, а наявна судова практика ставить під

сумнів право Президента України здійснювати безпосереднє керівництво державними органами у сфері національної безпеки інакше, аніж при реалізації функції Верховного Головнокомандувача.

18. Враховуючи результати наукових дискусій стосовно феномену спеціальної діяльності у сфері національної безпеки, визначено й аргументовано існування окремого виду особливої державної діяльності у сфері забезпечення національної безпеки, що передбачає наявність специфічних форм, методів та сукупності дій, які її складають. Водночас чинне вітчизняне законодавство надмірно ускладнило регламентацією такої діяльності залежно від прийняття спеціальних законодавчих актів у різні періоди без детальної ревізії чинного законодавства.

Законодавче регулювання спеціальної діяльності державних органів (спецслужб та правоохоронних органів) у сфері національної безпеки вирізняється хаотичністю, наявністю численних прогалин та суперечностей. До того ж саме розуміння специфічної діяльності із забезпечення національної безпеки не відповідає усталеному розумінню, характерному для США і країн Європи та правовій системі Європейського співтовариства, що створює суттєві труднощі з імплементацією рекомендацій ПАРЄ.

19. Враховуючи, що «гібридна війна» є поняттям, яке характеризує один із напрямів воєнних дій у сучасних умовах, а з іншого боку – охоплює загальну характеристику системи ворожих дій проти держави, констатовано її особливе значення в інформаційну епоху. Особливість підкреслюється трансформацією характеру та ступеня небезпечності загроз, а також мобільністю впливу на різні сфери людської діяльності. За таких умов зусилля системи забезпечення національної безпеки мають зосереджуватися насамперед на заходах із реалізації функції гарантії інформаційної безпеки.

20. Визначено появу та розвиток у сучасному світі різноманітних емерджентних технологій, тобто таких, що є радикально новими, швидкозростаючими, узгодженими з наявними технологіями, але які водночас здійснюють суттєвий вплив на суспільне життя у різноманітних сферах, що неможливо передбачити завчасно.

Потреба у державному регулюванні відносин, пов'язаних із застосуванням технологій, виникає передусім як відповідь суспільному запиту на безпеку насамперед щодо заборони на заподіяння шкоди та ефективного і швидке відшкодування. У цьому контексті, по-перше, повинно йтися про забезпечення загальної безпеки суспільства, враховуючи неочевидну деструктивність і можливі помилки в оцінці впливу технологій. По-друге, регулювання державою відносин стосовно використання емерджентних технологій економічного характеру (наприклад, криптовалют) має обмежуватися реалізацією функції економічної безпеки. По-третє, надання різноманітних пріоритетів та преференцій у сфері технологій повинно бути обґрунтованим і впливати із реальної суспільної потреби.

Зазначені положення можуть стосуватись і комплексного правового інституту (або однорідної сукупності відносин) в плані здійснення

державного регулювання у формі ліцензування стосовно певних видів господарської діяльності в інтересах національної безпеки.

21. З'ясовано, що розвиток сучасного суспільства внаслідок його вступу до інформаційної епохи, зумовлює низку фундаментальних викликів для права, як регулятора суспільних відносин. Основний спектр проблем пов'язаний із технологічними аспектами інформаційної епохи й зумовлений такими чинниками: здійснення регулювання технічними засобами (зокрема, забезпечення технологічного примусу замість державного); трансформації правосуб'єктності; виникнення нових реалій, що впливають на суспільні відносини, а в майбутньому – і на право.

22. Обґрунтовано, що *право національної безпеки* можливо виокремити в галузь, і у цьому питанні має простежуватися прагматичний підхід, що зумовлюється можливістю існування правової спеціалізації, пов'язаної із наявним колом особливих суспільних відносин у сфері національної безпеки.

Сферою суспільних відносин, які регламентуються правом національної безпеки, є певна сукупність суспільних відносин, що пов'язані з реалізацією державної політики у сфері національної безпеки й оборони як функції держави. Зазначені відносини, зокрема, виникають у ході здійснення оборони держави, захисту державного суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності кордонів України, а також регламентації діяльності відповідних державних органів у сфері національної безпеки й оборони. У контексті цього, повинно йтися про регулювання діяльності деяких інших органів, сфера компетенції яких є дотичною до сектору безпеки й оборони.

23. Основними перспективами для права національної безпеки є:

- визначення системи права національної безпеки, яку складатиме законодавство (закони та підзаконні нормативно-правові акти), судова та правозастосовна практика, правова доктрина та локальні акти, що застосовуються у певних напрямках національної безпеки;

- формування правових інститутів комплексного характеру; організаційно-правове забезпечення діяльності державних органів у сфері національної безпеки;

- визначення окремих правових режимів у сфері національної безпеки та формування ефективного законодавства, що регламентує окремі види особливої (специфічної) діяльності.

24. Виокремлено актуальні проблеми та пріоритетні напрями подальших досліджень у галузі права національної безпеки, зокрема, щодо:

- впливу феномену національної безпеки на розвиток політичної системи держави та системи державного управління в умовах цифрової трансформації та глобалізації інформаційного простору;

- напрямів розвитку законодавства і права в умовах застосування емерджентних технологій (технологій стрибкоподібного розвитку), що створюють новітні виклики й загрози національній безпеці в інформаційну епоху;

– правових та організаційних засад захисту прав, безпеки і приватності життя людини в умовах розвитку штучного інтелекту, інформаційно-комунікаційних систем і мереж, інформаційних (цифрових) технологій, продукції та послуг;

– визначення балансу між дотриманням прав і свобод людини і громадянина та законними інтересами суспільства й держави у сфері національної безпеки;

– розвитку системи контролю держави за додержанням законності діяльності органів місцевого самоврядування, передусім з питань національної безпеки, у контексті адміністративно-територіальної реформи та децентралізації влади в Україні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Доронін І.М. Національна безпека України в інформаційну епоху: правові аспекти: моногр. Київ: ТОВ Видавничий дім «АртЕк», 2019. 434 с.

Рецензія: Скулиш Є.Д. Рецензія на монографію Дороніна І.М. «Національна безпека України в інформаційну епоху: правові аспекти». *Інформація і право*. 2020. № 1. С. 159–160.

Розділи і підрозділи у колективних монографіях:

2. Довгань О.Д., Доронін І.М. Ескалація кіберзагроз національним інтересам України та правові аспекти кіберзахисту: моногр. / НАПрН України, НДІП. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2017. 107 с. Розділи 3, 4. С. 45–103.

3. Становлення і розвиток системи стратегічних комунікацій сектору безпеки і оборони України / Пилипчук В. Г., Компанцева Л. Ф., Кудінов С. С., Доронін І. М., Дзьобань О. П., Акульшин О. В., Заруба О. Г.; за заг. ред. В. Г. Пилипчука: моногр. Київ: ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2018. 272 с. Підрозд. 3.1. С. 178–192.

Статті в наукових фахових виданнях України з юридичних наук, у т. ч. електронних і тих, що зареєстровані у міжнародних наукометричних базах:

4. Доронін І.М. Забезпечення державної безпеки як функція держави. *Право України*. 2006. № 4. С. 127–131.

5. Доронін І.М. Особливості правотворчої форми здійснення функції забезпечення державної безпеки у контексті реформування правоохоронних органів. *Право України*. 2010. № 11. С. 50–55.

6. Доронін І.М. Криміналізація правопорушень у кіберпросторі у контексті реалізації функції забезпечення державної безпеки. *Правова інформатика*. 2014. № 2 (42). С. 63–69.

7. Доронін І.М. Баланс між реалізацією функції забезпечення державної безпеки та дотриманням прав і свобод людини в інформаційній сфері. *Інформація і право*. 2015. № 2 (5). С. 176–181.

8. Доронін І.М. Правове регулювання забезпечення кібербезпеки у реалізації окремих функцій держави. *Інформація і право*. 2017. № 1 (20). С. 104–111.

9. Доронін І.М. Використання сучасних технологій розподіленої обробки даних: право та функції держави. *Інформація і право*. 2017. № 2 (21). С. 51–58.

10. Доронін І.М. Криптовалюти: соціально-економічні фактори, право та функції держави. *Інформація і право*. 2017. № 3 (22). С. 85–93.

11. Доронін І.М. Розвиток емерджентних (новітніх) технологій та регулювання у цій сфері як реалізація функцій держави. *Інформація і право*. 2017. № 4 (23). С. 41–48.

12. Доронін І.М. Трансформація національної безпеки в інформаційну епоху: загальна доктрина та її правова складова. *Інформація і право*. 2018. № 1 (24). С. 104–111.

13. Доронін І.М. Екстраординарний характер реалізації безпекових функцій держави в сучасному світі: інформаційно-правовий аспект. *Інформація і право*. 2018. № 2 (25). С. 86–95.

14. Доронін І.М. Правове становище особи, яка створює загрозу національній безпеці України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2018. № 3 (2). С. 27–31.

15. Доронін І.М. Оборонні «Білі книги»: правові аспекти інформування суспільства про діяльність сектору безпеки і оборони у контексті громадського контролю. *Інформація і право*. 2018. № 4. С. 90–97.

16. Доронін І.М. Інформаційно-правові аспекти реалізації цивільного контролю в секторі безпеки і оборони. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018 № 6. С. 217–220.

17. Доронін І.М. Правові проблеми координації у секторі національної безпеки і оборони. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 1. С. 117–121.

18. Доронін І.М. Цифровий розвиток та національна безпека у контексті правових проблем. *Інформація і право*. 2019. № 1. С. 29–36 .

19. Доронін І.М. Контрольні повноваження Президента України у сфері національної безпеки і оборони: проблеми та перспективи. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 95–100.

20. Доронін І.М. «Демілітаризація» спецслужб України та правові проблеми організації влади. *Право і суспільство*. 2019. № 2 (1). С. 119–125.

21. Доронін І.М. Правові проблеми суверенізації Інтернету. *Інформація і право*. 2019. № 2. С. 74–81.

22. Доронін І.М. Організаційно-правові аспекти трансформації системи сектору національної безпеки та оборони. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 230–233.

23. Доронін І.М. Безпекова сутність функцій держави. *Інформація і право*. 2020. № 1. С. 66–79.

Статті в наукових періодичних виданнях із юридичних наук інших держав:

24. Доронин И. Развитие учения о функциях государства в современной юридической науке. *Jurmalul Juridic National: Teorie si Practica*. 2018. № 2 (2). С. 18–22.

25. Доронін І. Інформаційно-правовий аспект обмежувальних заходів (санкцій) у сфері забезпечення національної безпеки України. *Jurmalul Juridic National: Teorie si Practica*. 2018. № 3 (2). С. 34–39.

26. Доронін І. Інтереси національної безпеки в інформаційну епоху та легітимне обмеження прав і свобод людини. *Visegrad Journal on human rights*. 2018. Vol. 3 (2). Р. 69–74.

27. Доронін І. Громадський контроль у сфері національної безпеки і оборони України та права людини. *Visegrad Journal on human rights*. 2018. Vol. 4 (2). Р. 36–40.

Тези наукових доповідей та повідомлень:

28. Доронін І.М. Підстави криміналізації правопорушень у кіберпросторі. *Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: мат. Міжнарод. наук.-практ. конф. (Харків, 10–11.10.2013)*. Харків, 2013. С. 448–450.

29. Доронін І.М. Реалізація економічної функції держави у ході правової регламентації обігу криптовалют. *Закарпатські правові читання: мат. ІХ Міжнарод. наук.-практ. конф. (Ужгород, 20–22.04.2017)*. Ужгород, 2017. Ч. 1. С. 504–509.

30. Доронін І.М. Правові аспекти стратегічного планування забезпечення кібербезпеки України в сучасних умовах. *Кібербезпека та інтелектуальна власність: проблеми правового забезпечення: мат. Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 21.04.2017)* / НТУУ КПІ. Київ, 2017. Ч. 1. С. 19–25.

31. Доронін І.М. Правові проблеми використання сучасних технологій розподіленої обробки даних для державних реєстрів. *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави: зб. мат. VIII наук.-практ. конф. (Київ, 24.05.2017)* / НА СБУ. Київ, 2017. С. 246–249.

32. Доронін І.М. Забезпечення вільного доступу до правової інформації як реалізація функцій держави. *Розвиток Національної системи нормативно-правової інформації: комунікаційний та правовий*

аспекти: мат. наук.-практ. конф. (Київ, 26.05.2017) / НТУУ КПІ. Київ, 2017. С. 38–41.

33. Доронін І.М. Краудфандинг в Інтернеті: урядування і державний вплив. *Дванадцяті юридичні читання. Держава в суспільно-політичних процесах: виклики і загрози: мат. Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 1–2.06.2017) / НПУ ім. М. Драгоманова. Київ, 2017. С. 259–261.*

34. Доронін І.М. Проблеми доступності інформації бібліотечних установ у контексті реалізації функцій держави. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек: мат. Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 3–5.10.2017) / НБУВ. Київ, 2017. С. 39–42.*

35. Доронін І.М. Загрози безпеці у сфері Інтернету речей: проблеми, виклики та державний вплив. *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження: мат. наук.-практ. конф. (Київ, 24.10.2017) / НТУУ КПІ. Київ, 2017. С. 87–92.*

36. Доронін І.М. Блокчейн, суспільство і держава: проблеми правотворчості. *IT-право: проблеми і перспективи розвитку в Україні: зб. мат. Міжнарод. наук.-практ. конф. (Львів, 17.11.2017) / НУ «Львівська політехніка». Львів, 2017. С. 73–78.*

37. Доронін І.М. Сучасні підходи до права війни в світлі «Талліннських статутів». *Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України: мат. Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 24.11.2017). Київ, 2017. Т. 1. С. 151–153.*

38. Доронін І.М. Проблеми трансформації функцій держави в інформаційну епоху. *Теоретико-правові основи формування та розвитку інформаційного суспільства: мат. наук.-практ. конф. (Київ, 29.11.2017) / НТУУ КПІ. Київ, 2017. С. 43–47.*

39. Доронін І.М. Становлення права національної безпеки як наукова проблема. *Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку: зб. наук. праць за мат. Міжнарод. наук.-практ. конф. (Острог, 1.12.2017). Острог, 2017. С. 109–111.*

40. Доронін І.М. Роль факторов глобалізації и інтеграції в процесі трансформації функцій государства: общетеоретический аспект. *Particularitățile adaptării legislației Republicii Moldova și Ucrainei la legislația Uniunii Europene: Conferința internațională științifico-practică (23–24.03.2018): Кишинів, 2018. S. 31–33.*

41. Доронін І.М. Правове забезпечення розвитку стратегічних комунікацій в контексті євроатлантичної інтеграції України. *Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті інтеграційних процесів: мат. III Міжнарод. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 28.03.2018). Запоріжжя, 2018. С. 147–150.*

42. Доронін І.М. Правові проблеми визначення компетенції суб'єктів забезпечення кібербезпеки України. *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави: зб. мат. IX наук.-практ. конф. (Київ, 30.03.2018) / НА СБУ. Київ, 2018. С. 62–64.*

43. Доронін І.М. Трансформація права війни в інформаційну епоху. *Права, свободи і безпека людини в інформаційній сфері: мат. наук.-практ. конф. (Київ, 10.05.2018) / НТУУ КПІ. Київ, 2018. С. 50–54.*

44. Доронін І.М. Парламентський контроль у сфері кібербезпеки: український контекст. *Тринадцяті юридичні читання: Українська державність: кризь призму часу (до 100 річчя Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр.): мат. Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 24–25.05.2018) / НПУ ім. М. Драгоманова. Київ, 2018. С. 158–162.*

45. Доронін І.М. Інформаційно-правові проблеми національної безпеки України в сучасному світі. *Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку: зб. наук. праць за мат. II Міжнарод. наук.-практ. конф. (Острог, 8.06.2018). Острог, 2018. С. 198–203.*

46. Доронін І.М. «Білі книги» як спосіб стратегічних комунікацій в секторі безпеки і оборони: правовий аспект. *Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: мат. Всеукр. наук.-практ. конф. (Херсон, 5–6.10.2018). Херсон, 2018. С. 59–63.*

47. Доронін І.М. Координація у сферах національної безпеки і оборони: інформаційно-правовий аспект. *Інформаційне право: сучасні виклики і напрями розвитку: мат. наук.-практ. конф. (Київ, 18.10.2018). Київ, 2018. С. 106–109.*

48. Доронін І.М. Сучасні виклики праву і юридичній науці (на прикладі DLT і криптоправа). *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження: мат. 2-ї наук.-практ. конф. (Київ, 29.11.2018) / НТУУ КПІ. Київ, 2018. С. 32–36.*

49. Доронін І.М. Правові аспекти національної безпеки в умовах технологічних трансформацій цифрової епохи. *Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України: мат. II Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 30.11.2018). Київ, 2018. С. 186–187.*

50. Доронін І.М. Інформаційно-правові проблеми визначення повноважень державних органів щодо забезпечення національної безпеки України. *Legal practice in EU countries and Ukraine at the modern stage: International scientific and practical conference (Arad (Romania), January, 25–26, 2019). Arad, 2019. P. 335–338.*

51. Доронін І.М. Правові проблеми звітування у секторі безпеки і оборони. *Юридична наука нового часу: традиції та вектори розвитку: мат. Міжнарод. наук.-практ. конф. (Одеса, 7.03.2019). Одеса, 2019. С. 56–59.*

52. Доронін І.М. Право національної безпеки: концепт і розвиток. *Право національної безпеки та військово-правові історія, сучасність і перспективи: зб. мат. кругл. столу (Київ, 28.03.2019). Київ, 2019. С. 72–76.*

53. Доронін І.М. Стратегія національної безпеки: правові та процедурні аспекти. *Міжнародне та національне законодавство: способи удосконалення: мат. Міжнарод. наук.-практ. конф. (Дніпро, 29–30.03.2019). Дніпро, 2019. С. 94–97.*

54. Доронін І.М. Організація звітування суб'єктів кібербезпеки. *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави: зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. (Київ, 4.04.2019) / НАСБУ. Київ, 2019. С. 211–213.*

55. Доронін І.М. Розвиток організаційно-правової побудови сектору безпеки і оборони України. *Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті інтеграційних процесів: мат. IV Міжнарод. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 28.03.2019). Запоріжжя, 2019. С. 129–132.*

56. Доронін І.М. Особливості систематизації права національної безпеки. *Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку: зб. мат. III Міжнарод. конф. (Острозь, 14.06.2019). Острозь, 2019. С. 34–38.*

57. Доронін І.М. Захист прав військовослужбовців як функція військової юстиції. *Система військової юстиції у забезпеченні національної безпеки України: зб. мат. Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 29.10.2019). Київ, 2019. С. 65–71.*

58. Доронін І.М. Самоорганізація як регулятор. *Інтернет речей: проблеми правового регулювання та впровадження: мат. III наук.-практ. конф. (Київ, 21.11.2019) / НТУУ КПІ. Київ, 2019. С. 39–42.*

АНОТАЦІЯ

Доронін І. М. Національна безпека України в інформаційну епоху: теоретико-правове дослідження. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Науково-дослідний інститут інформатики і права, Національна академія правових наук України. – Київ, 2020.

У дисертації розглянуто актуальну наукову проблему вироблення концептуального підходу до правового регулювання суспільних відносин у сфері національної безпеки в інформаційну епоху.

Проаналізовано наукові погляди щодо феномену «національної безпеки» у суспільному житті, особливостей правового регулювання відповідних соціальних відносин. Проведено аналіз концепцій національної безпеки у контексті функцій держави. Запропоновано визначати забезпечення національної безпеки основною функцією держави. Обґрунтовано теоретичне розуміння змісту функцій держави в аспекті забезпечення безпеки у певній сфері суспільної діяльності, розроблено класифікацію функцій держави за критерієм їхнього змісту, що полягає у забезпеченні конкретного виду безпеки у певній сфері діяльності.

Проведено узагальнення вітчизняного законодавства у сфері національної безпеки. Запропоновано періодизацію становлення і розвитку законодавства у зазначеній сфері. Виявлено загальні риси розвитку

законодавства у сфері національної безпеки в умовах фактору надзвичайності. Введено до наукового обігу та запропоновано визначення поняття «особа, яка створює загрозу національній безпеці», конкретизовано напрям діяльності держави у сфері національної безпеки щодо застосування санкцій, не пов'язаних із вчиненням конкретних правопорушень та запропоновано напрями для вдосконалення законодавства.

Визначено шляхи вирішення проблеми визначення місця забезпечення національної безпеки у системі функцій держави, що дає підстави розглядати її як генеральну (основну) функцію. Поглиблено знання стосовно впливу трансформацій інформаційної епохи на стан правового регулювання суспільних відносин у контексті безпеки.

Ключові слова: національна безпека, державна безпека, забезпечення національної безпеки, загрози національній безпеці, функції держави, держава, оборона, інформаційна епоха, право національної безпеки, державна політика у сфері національної безпеки.

АННОТАЦІЯ

Доронин І. М. Национальная безопасность Украины в информационную эпоху: теоретико-правовое исследование. – *Квалификационный научный труд на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Научно-исследовательский институт государства и права, Национальная академия правовых наук Украины. – Киев, 2020.

В диссертации рассмотрена актуальная научная проблема разработки концептуального подхода к правовому регулированию общественных отношений в информационную эпоху.

На основании анализа научных взглядов на феномен «национальной безопасности» в общественной жизни, правовое регулирование соответствующих общественных отношений, концепций обеспечения национальной безопасности в контексте функций государства, предложено основной функцией государства полагать обеспечение национальной безопасности. Содержание функции государства состоит в обеспечении безопасности в соответствующих сферах общественной жизни. Обосновано теоретическое понимание содержания функций, как критериев для их классификации.

Проведено обобщение отечественного законодательства в сфере национальной безопасности, в результате чего предложена его периодизация. Раскрыты общие черты развития законодательства в сфере национальной безопасности в условиях фактора чрезвычайности. Введено в научный оборот понятие «лицо, представляющее угрозу национальной безопасности», конкретизировано направление государственной деятельности относительно применения санкций, не связанных с

конкретным правонарушением. Проанализировано влияние трансформаций информационной эпохи на состояние общественных отношений и правовое регулирование в контексте национальной безопасности. Предложены направления усовершенствования законодательства в сфере национальной безопасности и обороны.

Ключевые слова: национальная безопасность, государственная безопасность, обеспечение национальной безопасности, угрозы национальной безопасности, функции государства, государство, оборона, информационная эпоха, право национальной безопасности, государственная политика в сфере национальной безопасности.

SUMMARY

Doronin I. M. National Security of Ukraine in the Information age: theoretical and legal research. – Qualification scientific work with the manuscript.

The thesis for the degree of Doctor of Law in specialty 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and legal doctrines. – Scientific Research Institute of Informatics and Law of the National Academy of Law Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2020.

The dissertation deals with the actual scientific problem, which consists of developing the conceptual approach to legal regulation of social relationships in Information Age.

An analysis was made of the legal, political and sociological doctrines on the phenomenon of «national security» in social life and social relationships in context of legal regulation. In this context the author submits that the term «national security» originated in US political discussions since 18th century. This term was used as political doctrine and as the basis for the public management system. Doctrine of national security specifies the competences, powers and forms of activity for state authorities.

The work analyzed scientific doctrines in the area of theory of state and law regarding the essence and system of state functions.

It is established that the main factors of understanding for the theory of state functions are: classical doctrine of separation of powers, German legal doctrines in 19th century and Soviet legal doctrines for state functions. The analysis shows primarily that state functions are main activities of State. Moreover state functions express the essence and tasks of State. The author proposed to consider purpose of State as securing for society. The essence and tasks of state functions either. The work analyzed modern doctrines of actual social spheres for state securing. The author found that securing constitutes the basic for state, military, economic, ecological, international, information security. The author reviewed Ukrainian legislation in area of national security and defense. Based on review time frames for periods of development of legislation had been identified. Common features for legislation development in area of national security with aspects of emergence are revealed. The author endorses the views of Giorgio Agamben for total and

permanent emergence as modern paradigm of governance and administration. The author examined individual manifestations of emergency in the domestic legislation especially since aggression against Ukraine. As a result of the research, the term «person as a national security threat» introduced into domestic scientific circulation. State policy of sanctions in area of national security is concretized. The author studied the manifestations of emergence activity as establishment of special or extraordinary courts and increasing the powers of state authorities. An analysis of the existing system of national security of Ukraine was conducted. A number of legal problems in juridical status of President of Ukraine and some state authorities (ministries, state agencies and other authorities, military elements and law enforcements) were found.

Based on the analysis of philosophical concepts, it was determined that «Information Age» is applicable term for period of modern social development. Based on information technologies, social modernization and transformations influence the nature of national security threats. The author examined problems of transformation modern war and military activities, terrorism, extremism, criminality and new modern threats.

The impact of transformations on the state of legal regulation in a context of national security was analyzed. Technological challenges of Information Age for the law have been identified and examined. Special attention has been paid to issues of government coercion in Information Age according to establishment of information technologies. A change of law and modernization of regulation it was acknowledged in a context of Carla Reyes doctrine (cryptolaw).

Based on the concept of national security law in a system of Ukraine legislation, the author suggested main ways of improving legislation in area of national security and defense.

Key words: national security, state security, securing, national security threats, state functions, State, defense, Information Age, national security law, national security administration.

Гарнітура Таймс. Формат 60x84/16.
Наклад 100. Папір офсетний. Ум.-др. арк. 1,9.
Підписано до друку 21.08.2020. Замовлення 109.

Надруковано в «МП Леся».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.
«МП Леся»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: (066) 60-50-199, (098) 455-41-17
E-mail: lesya3000@ukr.net